

АВТОТРАНСПОРТ ВОСИТАЛАРИ ҲАЙДОВЧИЛАРИНИ ТАЙЁРЛАШДА ХОРИЖИЙ ДАВЛАТЛАР ТАЖРИБАСИ

Шарипова Д. Дж.

ТДП университети Педагогика фанлари доктори, профессор

Шукуров Н.Р.

Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси

Автомобиль тайёргарлик кафедраси доценти, т.ф.н.

Иброҳимов И.Б.

ИИВ Академияси, “Автомобиль тайёргарлиги» кафедраси ўқитувчиси

Таянч сўзлар: ҳайдовчи, автомактаб, ўқитувчи, пиёда хавфсизлиги бўйича янгича ёндашув, хориж тажрибаси.

Ключевые слова: водитель, автошкола, преподаватель, новый подход к безопасности пешеходов, зарубежный опыт.

Key words: driver, driving school, teacher, new approach to pedestrian safety, foreign experience.

Ҳозирги вақтда замонавий ҳаётни автомобиль транспортисиз тасаввур этиб бўлмайди. Автомобиллар сони йил сайин ортиб бормоқда, лекин, афсуски, йўл-транспорт ҳодисаларининг сони ҳам ортиб бормоқда. Ҳайдовчиларнинг айби билан содир этилган йўл-транспорт ҳодисалари барча бахтсиз ҳодисаларнинг асосий қисмини ташкил қилади. Ҳайдовчиларнинг йўл-транспорт ҳодисаларининг олдини олиш қобилияти уларнинг тайёргарлик даражасига боғлиқ .

Автомобилни бошқариш ҳайдовчидан тез ўзгарувчан муҳитда тўғри қарор қабул қилишни талаб қилади. Доимий вақт етишмаслиги билан ҳайдовчи барча мумкин бўлган ҳаракат йўналишларини батафсил таҳлил қила олмайди ва уларнинг оқибатларини ҳам баҳолай олмайди, шунингдек, танланган қарорнинг тўғрилиги ҳақида кимдир билан маслаҳатлаша олмайди.

Ҳайдовчиларни тайёрлаш тизимини, яъни ўқитиш усул ва услубиятларини такомиллаштириш йўл ҳаракати хавфсизлигини оширишга сезиларли ҳисса қўшади. Ҳайдовчиларни тайёрлаш жараёнида транспорт воситасини

амалий бошқаришнинг ишончли кафолатлайдиган билим, кўникма, одат ва сифатлар мажмуасини шакллантириш орқали амалга оширилади.

Автомобиллаштириш даражаси юқори бўлган мамлакатларда ҳайдовчиларни тайёрлашнинг айрим масалалари бизни айниқса қизиқтириши мумкин. Масалан, ўқитувчилар таркибига қўйиладиган талаблар шулар жумласидандир.

Белгия, Дания, Италия, Нидерландия, Норвегия, Франция, Германия ва Швейцарияда махсус ўргатувчилик тайёргарлигидан ўтмаган, лекин ўзлари дарс бераётган транспорт воситалари тоифаси бўйича ҳайдовчилик гувоҳномасига эга бўлган шахслар ҳайдовчилик бўйича сабоқ беришлари мумкин. Буюк Британияда автотранспорт воситаларини бошқариш бўйича ўқитувчилар махсус сертификатга, Австрия ва Швейцарияда эса олий техник маълумотга, олий касб-хунар мактабининг бакалавр даражасига ёки унга тенглаштирилган маълумотга эга бўлишлари керак.

Хорижий мамлакатларда автомобиль транспорти ҳайдовчиларини тайёрлаш тизими ўзига хос хусусиятларга эга. Буни ўрганиш учун Германия, Жанубий Корея, Россия, каби ривожланган мамлакатларда автомобиль ҳайдовчиларини ўқитиш усул ва услублари таҳлилига мурожаат қилдик.

Бу давлатларнинг ичида Россиядаги ҳайдовчиларни тайёрлаш тизими алоҳида чуқур ўрганишга лойиқдир. [1]

Германия. Германияда ўқитиш давлат томонидан тасдиқланган ягона дастур бўйича ҳайдовчилик мактабида ҳам, назария ва дарсларни хусусий ўргатувчи билан мустақил ўрганиш мумкин.

Амалий курс – мажбурий минимал: 12 та амалий машғулот. Биринчи марта ҳайдовчилик гувоҳномасини олғаётганлар учун ҳайдовчилик машғулотлари камида 25 соат бўлиши керак. Улардан 4 соати тунда, 4 соати автобанда, қолгани турли жойларда. Ўқувчининг ўзи дарс жадвали ҳақида ўқитувчи билан келишиб олади. Максимал дарс давомийлиги 2 соат. Ўқитувчи келажакдаги ҳайдовчилик гувоҳномаси эгасининг ностандарт вазиятларга тез-тез дуч келишини таъминлашга ҳаракат қилади. Ўқитувчи ўқувчини имтиҳон топшириши керак бўлган маршрутлар бўйлаб машқ қилдиради. Ҳайдашнинг асосий элементлари, айниқса, кўп маротаба такрорлаш орқали ишлаб чиқилади. Буларга пиёдалар ўтиш жойидан пиёдаларни ўтказиб юбориш киради.

Германияда ўқишнинг афзалликлари шундаки, амалий ҳайдаш бўйича ўргатувчиларни сифатли тайёрлашдан ташқари, амалий машғулотлар шаҳар шароитларида, автодромларсиз ўтказилади. Ўқув дастури, албатта, орқа ва ён кўзгулардан фойдаланиш назарияси ва амалиётининг бутун курсини, масофани сақлаш қобилиятини ўз ичига олади - бу техник воситалар ёрдами-

да назорат қилинади ва бу талаблар бузилган тақдирда жарималар қўлланилади. Хоҳишга кўра, автоуловнинг техник компоненти бўйича курсни ўташ мумкин, унда двигателни қандай саралашни, ёзги шиналарни қишки шиналарга мустақил равишда алмаштиришни ўрганиш мумкин. Автомобиль ўт олмаслиги сабабларини аниқлаш ва уларнинг баъзиларини бартараф қилиш каби амалий билимларни ўрганиш мумкин. Бундан ташқари, Германияда хайдовчилик машғулоти энг янги компьютер дастурлари ва замонавий технологиялар ёрдамида амалга оширилади. Ҳақиқий йўлнинг уч ўлчовли симуляторлари кўрсаткичлар ва белгиларга маълум реакцияни ривожлантиришга ёрдам беради, уларнинг белгиларини эсда сақлашни яхшилайдди. Йўл ҳаракати ҳолатларини симуляция қилиш билан назарий машғулотларни ҳам компьютер мониторида, ҳам катта форматли махсус проекторларда ўтказиш мумкин.

Назарий имтиҳон тўғри жавобларни танлаш йўли билан ўтказиладиган тест бўлиб, унда йўл ҳаракати қоидаларига оид саволлар, турли вазиятли саволлар, шунингдек, автомобиль қурилмаси ҳақидаги саволлар мавжуд. Жами 30 та савол.

Амалий имтиҳон маҳаллий ҳокимият органлари томонидан лицензияланган махсус мустақил имтиҳон олувчилар томонидан қабул қилинади. Ҳар бир минтақада одатда иккита ёки учтаси мавжуд. Улар вилоятдаги барча автомактабларда имтиҳон қабул қилишади. Уларга пора бериш ёки бошқа йўллар билан ўз томонига оғдиришнинг имконияти йўқ. Амалий имтиҳонлар шаҳар кўчаларида қабул қилинади ва номзодлар энг кичик хатолик учун ҳам қатъий муваффақиятсизликка учрайди. Имтиҳон қабул қилувчи автомобилнинг орқа ўриндиғига ўтиради ва имтиҳон олувчининг ҳаракатларини ҳушёрлик билан кузатиб боради. Имтиҳонда ҳар қандай жиддий нотўғри хатти-ҳаракатлар салбий натижа билан дарҳол тўхтатилиши билан жазоланади. Бундай жазо қўйидагилардан иборат: светофорнинг қизил чироғида ҳайдаш, пиёдалар ўтиш жойида пиёдаларга йўл бермаслик, тўхташ белгиси ёки тўхташ чизиғида тўлиқ тўхтамаслик, йўл ҳаракати қатнашчиларига хавф туғдириш ёки хавфга кеч муносабат билдириш ва бошқа шунга ўхшаш қоидабузарликлар учун. Имтиҳон ўқувчи амалий машғулотлар ўтказган автомобилда ўтказилади. Амалий машғулотлар ўтган ўқитувчи автомобилнинг олдинги йўловчи ўриндиғида ўтиради. Агар имтиҳон пайтида ўқитувчи тормоз педалига талабадан олдинроқ тегса, имтиҳон ўтмаган деб ҳисобланади. Амалий имтиҳон максимал 45 дақиқа давом этади. Имтиҳон охирида, одатда, автомобилнинг тузилишини тушуниш бўйича яна бир назарий савол берилади. Мустақил имтиҳон олувчи лицензия талабгори томонидан йўл қўйилган хатолар сони ва жиддийлигига қараб ҳукм чиқаради.

Биринчи марта имтиҳондан муваффақиятли ўтгандан кейин унга амал қилиш муддати икки йил бўлган вақтинчалик ҳайдовчилик гувоҳномаси берилади. Агар шу 2 йил давомида у жиддий йўл ҳаракати қоидаларини бузмаган бўлса, вақтинчалик гувоҳнома доимий гувоҳнома билан алмаштирилади. [2]

Жанубий Корея. Жанубий Кореяда ҳайдовчилик гувоҳномасини олиш учун имтиҳонларни топширишни ташкил этиш Россиядагига ўхшаб кетади. Номзодлар йўл ҳаракати қоидалари бўйича назарий имтиҳон топширадилар, шунингдек, автодромда ва ҳақиқий йўл шароитида ҳайдаш кўникмаларини намойиш этадилар. Амалий ҳайдаш бўйича имтиҳонлар автодромда қабул қилинади. Энг янги технологиялар билан жиҳозланган ушбу футбол майдони катталигидаги автодром иншооти ҳар куни 500 нафар номзодни кўрикдан ўтказиш имконини беради.

Автодромда чорраҳалар, темир йўл кесишмалари, турли радиус ва конфигурациядаги бурилишлар моделлаштирилган. Бўлажак ҳайдовчи ҳақиқий шароитда энг мос маневрларни бажариш орқали маълум бир маршрутни босиб ўтиши керак: тик қияликда ҳаракатни бошлаши, йўлда автомобилни турли усулларда парковка қилиши ва ҳоказо. Автодром йўл белгилари, йўл чизиқлари ва светофорлар билан жиҳозланган. Бўлажак ҳайдовчининг ҳаракатларини баҳолашда максимал ҳолисликни таъминлаш мақсадида имтиҳон қабул қилувчининг иштироки минималлаштирилади. Унинг вазифаси жараёни кузатиш нуқтасидан назорат қилишдир. Бунинг учун замонавий технологиялар полицияга ёрдам беради: автомобил йўлига ўрнатилган ва транспорт воситаларига ўрнатилган датчиклар тизими назорат вазифаларининг тўғри бажарилишини, шунингдек, вақт параметрларини кузатиш имконини беради.

Назарий машғулотларни аниқ ва самарали ўтказиш бўйича машғулот раҳбарлари керакли услубий тавсиялар ва йўриқномалар билан таъминланган. Ҳайдовчиларни тайёрлашнинг юқори сифатига эришиш учун назарий, лаборатория-амалий (амалий) машғулотлар ва малака талабларига мувофиқ зарур кўникмаларни сингдириш учун машғулотларни моҳирлик билан уйғунлаштириш талаб этилади.

Машғулотларни ўтказишда ўқитувчилар ва ўргатувчилар ўқувчиларда йўл ҳаракати хавфсизлигини таъминлаш учун юқори шахсий масъулият туйғусини шакллантиришлари ва уларда йўл ҳаракати қатнашчиларига нисбатан ҳурматли муносабатда бўлишлари шарт. Мамлакат бўйича йиғилган статистик маълумотларидан ва минтақанинг аниқ мисолларидан фойдаланиб, бахтсиз ҳодисалар сабаблари ва оқибатларининг ишончли ва асосли таҳлили натижасида аниқ ва самарали тадбирлар белгилаш муҳимдир.

Жанубий Кореяда ҳайдовчиларни тайёрлашда автомобилни жиҳозлаш ва унга техник хизмат кўрсатиш бўйича машғулотлар ўтказишда асосий эътибор тингловчиларнинг йўл ҳаракати хавфсизлигига таъсир қиладиган но-созликларни аниқлаш ва бартараф этиш, шунингдек, йўл (рейс) га чиқишдан олдин автомобилнинг техник ҳолатини текшириш, рейсдан қайтгандан кейин техник хизмат кўрсатиш ишларини бажариш каби билим ва кўникмаларига катта эътибор берилади. Асосий ўқитиш усули – автомобилнинг агрегат ва механизмларини ва уларнинг ишлаш жараёнини моддий қисмларда (макетлар), механизмларнинг ишлашини - кесилган намуналарда кўрсатиб тушунтиришдир. Автотранспорт воситаларини назорат кўригидан ўтказиш ва техник хизмат кўрсатиш синфларда назарий машғулотларда ўрганилади. Автомобиль бошқариш амалиётида эса транспорт воситасини ҳайдашга тайёрлашда ва ҳайдашдан қайтгандан кейин техник хизмат кўрсатиш билан боғлиқ амалий машғулотлар ўтказилади. . . [3]

Россия. Россия Федерациясида энг кенг тарқалган ва айни пайтда энг қиммат вариант - бу автомобиль мактабида ўқитиш. Тегишли автомактабни топишнинг энг кенг тарқалган принципи - бу иш жойига ёки уйига яқинлиги. Москвада давлат ва хусусий бўлган юзлаб ташкилотлар ўз хизматларини таклиф қилишади. Ўқитиш нархи ҳар хил, кўп нарса автомактабнинг жойлашган жойига ва ўқитувчилар ва ўргатувчиларнинг малакасига боғлиқ. Москвада тўлиқ 2-3 ойлик назарий курс (ҳафтасига иккитадан машғулот) 6000 рублни ташкил қилади (зарур адабиётнинг нархи одатда бу миқдорга киради). Баъзи автомактаблар бир ой ёки ҳатто бир ҳафта ичида назарий имтиҳонларга тайёрланишнинг тезлаштирилган усулини қўллайди. Тўлов ярим ёки уч баравар кам, аммо билим миқдори мос равишда енгилроқ.

Автомактабларда амалий ҳайдаш асосларини ўрганиш учун 2 соатлик 16 та дарс ажратилади (одатда академик, камроқ астрономик). Профессional ўргатувчи билан битта дарс 150-300 рубл, умумий ҳайдовчилик курси (кичик улгуржи чегирмалар билан бирга) 2000-4000 рублни ташкил қилади. Асосий вақт етарли бўлмаганлар учун қўшимча ҳайдаш соатлари вариантлари ҳам мавжуд. Вилоятларда таълим нархи пастроқ (2000-3000 рубл), Россиянинг йирик шаҳарларида Москвадаги каби. Камбағал хуудларда нисбатан арзон бензин, ўқитувчилар ва ўргатувчилар учун паст маошлар ўз тузатишларини киритади: шу сабабли, умумий ўқиш курси, шу жумладан назария ва амалий ҳайдаш бу ерда 2-3 баравар арзон туради. Имтиҳонни мустақил тайёрланишдан сўнг эктерн топшириш мумкин. Бу қонун билан тақиқланмаган. Йўл ҳаракати хавфсизлиги давлат назорати (ГИБДД) нинг амалиёти шуни кўрсатадики, ҳайдовчилар учун бундай талабгорларга имтиҳондан муваффақиятли ўтишлари учун билим ва амалий кўникмалар

кўпинча етарли бўлмайди. Норасмий статистик маълумотларга кўра, экстернларнинг 5-10 фоизи биринчи марта ҳайдовчилик гувоҳномасини олади.

Ҳайдовчилар учун барча турдаги номзодлар учун мажбурий харажатлар ҳужжатларни расмийлаштириш учун бир хилдир. Имтиҳонларни топширишдан олдин тиббий маълумотнома олиш керак бўлади. Кўпгина бўлғуси ҳайдовчилар клиникалар ёки тиббий фаолият учун лицензияланган компанияларга мурожаат қилишади. Кўпинча бу ташкилотлар диспансерлардан сертификатлар талаб қилмайди, бутун жараён тахминан бир соат давом этади ва нархлар 150 дан 300 рублгача ташкил қилади. Йўл ҳаракати хавфсизлиги давлат назоратида имтиҳонлар пулли.

Йўл ҳаракати қоидалари ва ҳайдаш қобилиятлари бўйича билимларни текшириш нархи 36 рублни ташкил қилади (Москва шаҳридаги тариф). Муваффақиятсиз уриниш бўлса, саккиз кундан кейин қайта топшириш мумкин. Ижобий натижа бўлгунга қадар уч ой ичида қайта топширишга рухсат берилади, ақс ҳолда ҳаммасини қайтадан бошлашга тўғри келади - квитанцияларни тўлдириш ва иккита имтиҳон топшириш [4].

Хулоса сифатида айтиш мумкинки, автомактаблада ўқитувчи ва ҳайдовчиларни тайёрлаш ва қайта тайёрлаш жараёнида таълим олувчиларнинг назарий билимларини ошириш ҳамда автотранспорт воситаларини амалий бошқаришга доир етарли амалий кўникмаларни шакллантириш инновацион педагогик технологияларга асосланган ҳолда уларнинг касбий компетентлигини ошириш зарур.

Адабиётлар:

1. Shukurov N.R. Ways to Reduce Harmful Emissions from Vehicles. Pioneer: Journal of : 10.03.2023 P.68-73 б
2. Advanced Research and Scientific Progress (JARSP) Volume: 02 Issue: 05 | 2023 ISSN: 2751-7551, – P.25-27.
3. Как готовят водителей в Южной Корее [Электронный ресурс] // URL. <https://caridea.ru/bezopasnoe-vozhdenie/kak-gotovjat-voditelej-v-juzhnoj-koree>. (Мурожаат санаси: 05.06.2023).
4. В каких условиях корейцы сдают экзамен по вождению [Электронный ресурс] // URL. <https://dzen.ru/a/YCnlgDMct2NSMIRE>. (Мурожаат санаси: 05.06.2023).

РЕЗЮМЕ

Ушбу мақолада мамлакатимизда малакали ҳайдовчиларни тайёрлашга ҳукуматимиз томонидан ишлаб чиқилаётган чора тадбирлар, ҳайдовчиларга қўйиладиган талаблар хориж тажрибаси, ҳайдовчилар малакасини ошириш йўллари ва шароитлари ёритилган.

РЕЗЮМЕ

В данной статье освещены разработанные нашим правительством меры по подготовке квалифицированных водителей в нашей стране, требования к водителям, зарубежный опыт, пути и условия подготовки водителей.

SUMMARY

This state covers the development by our government of measures for training qualified drivers in our country, requirements for drivers, foreign experience, ways and conditions for training drivers.